

**СУДОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА
ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ****FORENSIC PSYCHOPHYSIOLOGICAL EXAMINATION USING A POLYGRAPH
AS EVIDENCE IN A CRIMINAL TRIAL**

Повстяний О.В., здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID : 0009-0001-1698-6092

У статті розглядається використання результатів судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа в кримінальному провадженні. Автор стверджує, що хоча цей підхід частково має підтримку серед учених та практиків, його впровадження не дає однозначної відповіді на питання про доказове значення отриманих результатів. Особливу увагу приділяється практиці використання поліграфа в Україні, де його застосування в кримінальних справах розглядається як потенційний джерело доказів. Автор закликає до кваліфікованого використання поліграфа в провадженні, з врахуванням всебічного та об'єктивного проведення експертизи, щоб забезпечити достовірність результатів у судовому процесі. Особливу увагу приділяється також процесуальному аспекту фіксації отриманих даних у кримінальному провадженні. Застосування результатів проведеної судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа у кримінальному провадженні, є визнаним юридичним фактом і частково знаходять підтримку серед учених та практиків дослідження цього питання. Однак значне впровадження поліграфа у правоохоронну діяльність, його значущість і практичне визнання не може однозначно вирішити ключового дискусійного питання щодо доказового значення отриманих ним результатів. Це безпосередньо стосується практики судочинства більшості країн, де зустрічаються факти застосування поліграфа й використання отриманих даних у доказуванні та розслідуванні злочинах та випадках відмови у визнанні їх такими. Значимим це питання є і для України, зокрема, використання інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації як можливого джерела доказів у кримінальному провадженні. Особливого змісту набуває питання процесуальної форми закріплення отриманих даних з використанням інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації в доказуванні у кримінальному провадженні.

Ключові слова: інструментальна діагностика, вербальна інформація, розслідування кримінальних правопорушень, судова психофізіологічна експертиза.

The article discusses the use of forensic psychophysiological examination results using a polygraph in criminal proceedings. The author argues that although this approach is partially supported by scholars and practitioners, its implementation does not provide a clear answer to the question of the evidential value of the obtained results. Special attention is given to the practice of polygraph usage in Ukraine, where its application in criminal cases is considered a potential source of evidence. The author calls for the qualified use of the polygraph in investigations, considering comprehensive and objective examination to ensure the reliability of results in legal proceedings. The procedural aspect of recording obtained data using psychophysiological examination in criminal investigations is also emphasized. The application of forensic psychophysiological examination results using a polygraph in criminal proceedings is recognized as a legal fact and partially supported by scholars and practitioners researching this issue. However, significant integration of the polygraph into law enforcement activities, its importance, and practical recognition cannot definitively resolve the key contentious issue regarding the evidential value of the obtained results. This directly relates to the judicial practice of most countries, where instances of polygraph application and the use of obtained data in proving crimes and cases of refusal to recognize them as such are encountered. This issue is also significant for Ukraine, particularly concerning the use of instrumental diagnostics of verbal information as a potential source of evidence in criminal proceedings. The procedural form of recording obtained data using instrumental diagnostics of the reliability of verbal information in evidence in criminal proceedings gains special significance.

Key words: instrumental diagnostics, verbal information, investigation of criminal offenses, forensic psychophysiological examination.

Постановка проблеми. Необхідно зазначити, що судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа дає можливість компетентним органам, які здійснюють досудове розслідування, правильно зорієнтуватися у конкретній слідчій ситуації і визначити оптимальний напрям кримінального провадження, особливо на початковому етапі його реалізації. Утім проблемні питання, які стосуються нормативно-правового регулювання поліграфа в Україні, створюють перепони його практичному застосуванню

Стан дослідження: Створення та впровадження в Україні судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа як окремої самостійної процесуальної дії в межах судово-експертної діяльності є необхідністю і такої позиції відповідає значній частині поглядів теоретиків та практиків вивчення даного питання. Більше того, вітчизняні і зарубіжні дослідники поліграфа В. П. Бахін, В. І. Барко, В. А. Варламов, А. Ф. Волобуєв, О. Г. Венеріна, В. І. Галаган, І. В. Гора, Т. Р. Морозова, М. В. Салтєвський, В. В. Семенов, А. П. Сошников, Л. М. Іванов, Ю. І. Холодний, В. В. Юсупов та інші вказують, що окремою формою використання спеціальних знань цього приладу є призначення та проведення судової психофізіологічної експертизи – самостійного процесуального заходу.

Виклад основного матеріалу. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України дало

можливість дещо по-іншому підійти до визначення місця зібраним даним за результатами проведення оперативно-розшукової діяльності в кримінальному провадженні. Розділом III досудове розслідування, главою 21 «негласні слідчі (розшукові) дії», зокрема ч. 1 ст. 246 КПК України, вони визнаються різновидом слідчих (розшукових) дій. Частина 2 цієї норми вказує, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Рішення щодо їх проведення, відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України, приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії за ч. 6 зазначеної норми має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи. Фіксація ходу і результатів зазначених заходів відповідно до ч. 1 ст. 252 КПК України

повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбачених цим Кодексом.

За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Також ч. 2 ст. 252 цього Кодексу передбачено, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Виходячи з указаних норм, визначених законодавцем у даному Кодексі, вбачаємо можливість застосування поліграфа та його результатів одним із заходів негласних слідчих (розшукових) дій, які в сукупності з іншими матеріалами, здобутими досудовим розслідуванням, формують джерела доказу в кримінальному провадженні. Більше того, існують й інші позиції вчених. Вітчизняними та зарубіжними науковцями запропоновано низку можливих варіантів процесуальної форми закріплення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному судочинстві. Одним із таких є застосування психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: допиту, в тому числі й одночасного за участі двох і більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту тощо. Зокрема, російським ученим В. І. Комісаровим висунуто пропозицію застосовувати поліграф під час допиту, а програму тестування (використання опитувальника) і розшифровану спеціалістом поліграму долучати до протоколу цієї слідчої дії [1, с. 47].

На противагу такій позиції метр криміналістики Р. С. Белкін припускає, що якщо навіть і допустити застосування поліграфа під час проведення цієї слідчої дії, то результати його використання не повинні мати доказового значення. Вони можуть братися до уваги слідчим лише як орієнтовні дані без додавання до матеріалів справи та записів поліграми дослідження [1, с. 396].

Аналізуючи погляди сучасного поліграфолога, а також метра криміналістики радянського періоду, вважаємо, що застосовувати інструментальну діагностику достовірності вербальної інформації під час зазначеного процесуального заходу є необґрунтованою пропозицією, оскільки це вже буде не просто допит, а інша слідча (розшукова) дія, яка уособлюватиме розширені можливості отримання психофізіологічних даних дослідження у поєднанні з самостійним процесуальним заходом.

У ній відображатиметься ряд нових істотних видозмінних рис:

- змінюватиметься порядок отримання показань;
- збільшуватиметься питома вага спеціаліста-поліграфолога в отриманні нових даних, що впливатиме на слідство в цілому;
- слідчий та оперативні працівники своєю діяльністю більше скеруватимуть осіб до результатів перевірки на поліграфі, ніж забезпечуватимуть власну тактику й стратегію досудового слідства в межах відкритого кримінального провадження.

При цьому погоджуємося, що отримана інформація за результатами проведеної психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа може слугувати подальшому розслідуванню зареєстрованих кримінальних правопорушень, у тому числі й реалізації за її матеріалами інших процесуальних слідчих (розшукових) дій. Не можна залишити поза увагою окрему слідчу дію – допит експерта, саме того, який реалізовував інструментальну діагностику достовірності вербальної інформації. Існує практика,

коли результати досліджень предметів, речей і документів, проведених відповідними експертами, були використані в кримінальному процесі через допит осіб, які проводили перевірку, огляд наданих об'єктів та долучення документів, що фіксують результати дослідження 5, с. 24].

Безперечно, перелічені дані можуть бути засосованими під час проведення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. У такому разі допит експерта, який проводив цю експертизу, можна розглядати як один із способів приєднання результатів перевірки методом інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації до матеріалів кримінального провадження, на що звернуто законодавцем увагу у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Зокрема, в ч. 2 ст. 256 КПК наголошено: «...особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки». Оскільки такі дані формулюються й на основі висновків експертів-поліграфологів, відповідно під час судового розслідування може бути реалізований допит фахівця, який проводив судову психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа. Наглядним прикладом слугуватиме одна із кримінальних справ про вбивство: «... під час оперативно-розшукових заходів правоохоронці затримали двох підозрюваних у злочині, які повністю заперечували свою причетність до вбивства. Підозрюваним, відповідно до встановлених правил, було запропоновано пройти інструментальну діагностику достовірності вербальної інформації. Отримані результати такого дослідження показали – затримані особи є виконавцями злочину. Після пред'явлення результатів перевірки затримані зізналися у вчиненому, що дало можливість правоохоронцям виявити: зброю, одяг із слідами крові та інші речові докази. У подальшому було проведено допит експерта, який проводив судову психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа, щодо об'єктивності й належності її результатів та наданих слідству висновків експертизи. Експерт-поліграфолог дав покази в суді, і ці дані були враховані правосуддям при визначенні міри покарання підсудних» [6, с. 184–186].

Як бачимо, експертний висновок поліграфолога став одним із джерел доказів зібраним досудовим слідством, а допит самого експерта слугував обґрунтованим аргументом для суду під час прийняття процесуального рішення. Поліграфолог В. В. Семенов наголошує, що практикою апробована можливість додавання висновку експерта, підготовленого за результатами проведеної судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа, до матеріалів розслідуваних злочинів – як джерела доказу. Притому допустимість цього документа визначається двома умовами:

- 1) наявністю необхідних даних про суб'єкта, від якого надходить документ;
- 2) процесуальною закріпленістю обставин додавання документа (отриманого під час виконання тієї чи іншої слідчої дії, витребуваного судом) до матеріалів справи [7, с. 38].

Зауважимо, що в Україні професія експерт-поліграфолог також офіційно включена в Національний класифікатор професій України ДК: 003 «Класифікація професій» під кодом 2144.2 – «експерт-поліграфолог», уведеного в дію наказом Держспоживстандарту України № 237 від 28 липня 2010 р. Це вказує на правильно обраний напрям дослідження інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації вітчизняними вченими щодо інтегрування національних наукових здобутків у цій сфері діяльності до зарубіжних напрацювань науковців та кращих європейських зразків вивчення цього питання.

Висновки. Етап проведення судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа являє собою творчий процес експерта-поліграфолога, оскільки спеціальні

знання, які він має, у поєднанні з навичками роботи на зазначеному науково-технічному приладі є якісною складовою реалізації інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації. Сама по собі діяльність експерта-

поліграфолога щодо встановлення психологічного контакту з підекспертною особою, послідовність і постановка підготовлених ним тестових запитань належать до тактичних особливостей процедури вказаної експертизи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криміналістика / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
2. Здійснення поліграфних обстежень при проведенні службових розслідувань за фактами надзвичайних подій серед особового складу ОВС : методичні рекомендації. К. : Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України, 2006. 70 с.
3. Зинкевич И. Б. Проблемы использования полиграфа при расследовании преступлений в ПНР. Теория и практика собирания доказательственной информации техническими средствами на предварительном следствии : сб. науч. тр. К. : НИИРИО Киев. высш. шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989 С. 194–200.
4. Комиссаров В. Использование полиграфа в борьбе с преступностью. Законность. 1995. № 11. С. 43–47.
5. Вендемия Д. Детекция лжи URL: <http://www.poligraf.sp.ru/dl.html>.
6. Захаров В. П. Використання поліграфа як засіб поліпшення інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів ДСБЕЗ *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. пр. ; вип. 1 / голов. ред. В. Л. Ортинський. Львів, 2006. С. 282–288. (Серія : Юридична).
7. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2011. 40 с.